

УДК 343.98.068

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1171447>

orcid.org/0000-0002-0807-0519

© Москаленко О.В., 2017

О.В. Москаленко

ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ТА ЇЇ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Анотація. В поданій статті досліджуються проблемні питання організації розслідування злочинів як одного з елементів слідчої тактики. Аналізуються визначення поняття організації розслідування та зміст її структурних елементів.

Ключові слова: досудове розслідування, слідчий, організація розслідування, цілі розслідування, планування, належні умови роботи, взаємодія.

Аннотация. В данной статье исследуются проблемные вопросы организации расследования преступлений как одного из элементов следственной тактики. Анализируются определения понятия организации расследования и содержание ее структурных элементов.

Ключевые слова: досудебное расследование, следователь, организация расследования, цели расследования, планирование, надлежащие условия работы, взаимодействие.

Abstract. This article explores the problematic issues of organization of investigation of crimes as one of the elements of investigative tactics. The definitions of the organization of the investigation and the content of its structural elements are analyzed.

Keywords: pre-trial investigation, investigator, investigation organization, investigation objectives, planning, proper working conditions, interaction.

Постановка проблеми. Розслідування злочинів – комплексна, складна та багатопланова діяльність, від ефективності якої залежить успіх боротьби зі злочинністю. Необхідність удосконалення процесу розслідування, покращення його організації витікає із складних завдань, що стоять перед слідчими органами в умовах зростання злочинності. Складність розслідування пов'язана з тим, що на процес розслідування злочинів впливають різні чинники, до яких можна віднести рівень підготовки кадрів, організацію оперативно-розшукової діяльності, психологічні можливості окремих співробітників вирішувати завдання, які поставлені перед правоохоронними органами щодо виявлення та розслідування злочинів.

У таких надзвичайно складних умовах постає необхідність підвищити ефективність і якість роботи слідчих органів, що практично не можливо без удосконалення процесу організації розслідування. Діяльність слідчого у кримінальному провадженні може бути ефективною тільки в тому випадку, коли вона належним чином організована, а всі дії органів розслідування приведені у певну систему. Організація розслідування злочинів включає оптимізацію праці слідчого, планування досудового розслідування, організацію

взаємодії групи слідчих з оперативними підрозділами та іншими службами правоохоронних органів, а також деякі інші питання діяльності органів розслідування. В сучасних умовах діяльності слідчих органів питання організації розслідування набуває особливої актуальності так як належна організація – це запорука ефективної і якісної роботи слідчих органів з розкриття і розслідування злочинів.

Аналіз актуальних досліджень. У теорії криміналістичної науки питання організації розслідування завжди були в центрі уваги вчених. Зокрема проблематика організації та планування розслідування досліджувалась у роботах Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, В.І. Громова, С.О. Голунського, П.І. Тарасова-Родіонова, О.Н. Колесниченко, В.Є. Коновалової, О.М. Ларіна, М.П. Шаламова, В.Ю. Шепітька та інших.

Розробки зазначених авторів мають фундаментальне значення як для криміналістичної науки, так і для практичної діяльності. Разом з тим необхідно зазначити, що в умовах значного зростання злочинності питання організації розслідування потребують подальшого ґрунтовного дослідження, виявлення проблемних аспектів та пошуку шляхів їх вирішення. Отже, вказана проблематика є перспективним напрямом в подальшому розвитку теоретичних основ організації розслідування, застосування яких у практичній діяльності сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування і виконанню завдань кримінального судочинства.

Мета статті. Метою поданої статті є аналіз сутності і змісту поняття організації розслідування, її основних напрямків та структурних елементів.

Виклад основного матеріалу. В словнику української мови «організація» – це комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи, а саме: організований, належно впорядкований, планомірно спрямований на що-небудь [1, с. 74]. Організація є невід’ємним аспектом соціальної діяльності. Удосконалення структури системи та підвищення ефективності діяльності її складових елементів – це безперервний процес, який стосується і такого специфічного виду соціальної діяльності, як досудове розслідування.

Процес розслідування злочинів, як і кримінальне судочинство, в цілому носить організаційний, плановий характер. Таке положення регламентоване Кримінальним процесуальним кодексом України, який чітко визначає правові засоби доказування, процесуальні строки, закріплює процесуальний порядок провадження слідчих (розшукових) дій, таким чином створює внутрішню впорядкованість кримінального процесу, погодженість та взаємодію усіх його структурних елементів. Діяльність з розкриття і розслідування злочинів є надто складною, і її не можна уявити без чіткої організації, яка є важливими елементами загальних положень методики розслідування злочинів.

У теорії криміналістичної науки існують різні точки зору щодо визначення поняття організація розслідування. З цього приводу О.М. Ларін зазначав, що організація розслідування це раціональний вибір, упорядкування і застосування сили, знаряддя і засобів, якими володіє слідчий, створення і використання оптимальних умов для досягнення цілей судочинства. Управління

розслідуванням, на думку вченого, – це визначення слідчим напрямків розслідування, дача доручень і вказівок оперативним підрозділам, прийняття процесуальних рішень щодо участі в кримінальному провадженні тих чи інших осіб, забезпечення їх прав і обов'язків [2, с. 32].

С.І. Цветков, досліджуючи організацію конкретного акту розслідування, зазначав, що організація – це процес розподілу повноважень осіб, які залучені до розслідування щодо збирання, оцінки та використання доказів у часі, просторі, і за колом осіб, з метою найбільш ефективного і доцільного застосування в конкретній слідчій ситуації прийомів і методів розслідування, раціонального використання сил і засобів [3, с. 9].

На думку С.А. Кучерука, організація розслідування – це упорядкування і регулювання дій суб'єктів розслідування і органів та осіб, які з ними взаємодіють для ефективного попередження, виявлення та розкриття злочинів [4, с. 15].

В. Ю. Шепітько, наголошує, що організація розслідування – це комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів з розкриття, розслідування і профілактики злочинів. На його думку, організація розслідування повинна ґрунтуватися на положеннях наукової організації праці [5, с. 33].

На думку В.Є. Коновалової, організація розслідування, – це його планування, вибір слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, їх поєднання, специфіка вирішення розумових задач, економія процесуальних засобів [6, с. 57].

Л.О. Соя-Сірко відносив до організації розслідування структуру слідчого апарату, підслідовність, нагляд за слідством, права й обов'язки слідчих та інших осіб, які приймають участь у розслідуванні, матеріальне забезпечення роботи слідчих, організацію їх праці [7, с. 8].

Аналізуючи викладене вище, можна констатувати, що більшість науковців з певними відмінностями розглядають організацію розслідування з точки зору розподілу повноважень учасників процесу та забезпечення самого процесу розслідування. В цих визначеннях не повно використовуються загальні положення теорії організації й управління. З огляду на те, що розслідування злочинів – це специфічна діяльність, то і організація й управління у сфері кримінального судочинства має свої певні особливості.

Організаційні питання в ході розслідування тісно переплітаються як з питаннями процесуального характеру, так і з тактичними. Організаційна робота слідчого у кримінальному провадженні тісно пов'язана з процесуальними питаннями взаємовідносин між слідчим і прокурором, планування тісно пов'язане з тактикою визначення послідовності в провадженні слідчих (розшукових) дій.

Для належної організації розслідування слідчому необхідні знання криміналістичної характеристики злочинів, у першу чергу це стосується типових слідів та інших фактичних даних, які можуть залишитися на місці вчинення злочину при використанні певних способів вчинення злочину. Для виявлення і збирання доказів слідчому важливо знати їх типові джерела та

шляхи їх отримання, криміналістичні характеристики злочинів. Численні елементи криміналістичної характеристики в сукупності з отриманою інформацією мають визначальне значення для побудови слідчих версій, для визначення кінцевої мети розслідування. Отже, відпрацьовуючи проблемні аспекти організації розслідування, необхідно враховувати загальні положення наукової організації праці та науки управління, кримінального процесу та криміналістичної науки.

Досліджуючи проблематику криміналістичних методик, Б.В. Щур висловив думку про те, що одним із шляхів підвищення ефективності розслідування злочинів є впровадження в криміналістичну практику алгоритмізованих методик, які охоплюють програму застосування науково-технічних засобів. Зміст таких методик визначається криміналістичним алгоритмом, який у загальному становить засновану на законі систему послідовно виконуваних обов'язкових і рекомендаційних приписів, спрямованих на ефективне вирішення завдань у сфері боротьби зі злочинністю [8, с. 240].

Аналізуючи викладене вище, можна констатувати, що організація розслідування злочинів – це науково обґрунтований комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів з розкриття, розслідування і профілактики злочинів.

Організація розслідування базується на загальних положеннях наукової організації праці і управління. Якщо враховувати завдання наукової організації і управління в ході розслідування злочинів, то вони полягають в наступному:

- створення слідчих підрозділів з оптимальним складом як за структурою, так і чисельністю, які будуть укомплектовані кваліфікованими працівниками;
- підвищення рівня організації праці на підставі впровадження в практику наукових рекомендацій, узагальнених даних практичної діяльності, застосування сучасних технічних засобів;
- підвищення результативності діяльності слідчих шляхом, усунення невиправданих втрат робочого часу, сил та матеріальних засобів.

Розглядаючи організацію розслідування як певний комплекс, необхідно виділити його структурні елементи, що визначають його сутність і зміст. Організація розслідування починається з визначення і конкретизації цілей розслідування. В кримінальному судочинстві ціль – це модель майбутнього результату. Як зазначає Р.С. Белкін, результат закріплений у Кримінальному процесуальному кодексі, а його досягнення є правовим обов'язком слідчого, прокурора і суду [9, с. 121].

Цілі у розслідуванні визначаються шляхом послідовного аналізу кожної обставини, яка входить у предмет доказування, пошуком інших фактичних даних, якими можна обґрунтувати ці обставини в конкретному випадку. Це означає побудову слідчих версій за кожною окремо взятою обставиною, достовірність якої не встановлена. Із кожної версії виводяться певні логічні висновки, тобто визначаються додаткові факти, які підтверджують зміст вказаних обставин. Таким чином, визначаються тактичні цілі – цілі слідчих дій та їх співвідношення.

У кожному кримінальному провадженні повинні визначатися загальні цілі, цілі слідчих (розшукових) дій у відповідності зі слідчими версіями. Цілі визначаються слідчим, який повинен урахувати особливості криміналістичної характеристики злочину, а також вимоги кримінально-процесуального законодавства.

Отже, визначення цілі є основним, початковим структурним елементом організації, який тісно пов'язаний з наступним елементом – плануванням. Організованість і плановість розслідування злочинів є головною передумовою виконання завдання розслідування, дотримання його строків, якісного проведення окремих процесуальних дій та застосування заходів із забезпечення кримінального провадження.

В.О. Коновалова зазначає, що під плануванням розслідування розуміють визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, що підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших термінів проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та таємних слідчих (розшукових) дій [10, с. 34].

Планування розслідування завжди пов'язане з розумовою діяльністю слідчого. Планування – це складний процес, суть якого полягає у визначенні спрямованості і завдань розслідування, засобів і способів їх вирішення в рамках закону. Планування ще не означає здійснення цієї діяльності, це лише передумова, умова, іноді необхідна для досягнення поставленої цілі [11, с. 475].

Наступним елементом організації, на нашу думку, є створення належних умов праці слідчого. На думку В.І. Терещенка, забезпечення належних умов праці передбачає розв'язання широкого кола проблем – «від правових форм, які впливають на продуктивність праці, до психофізіології трудової діяльності людини та обладнання приміщень і устаткування, що створює те матеріальне середовище, котре відображається на фізичній, інтелектуальній та психічній працездатності» [12, с. 24]. Умови роботи слідчого повинні бути такими, щоб він міг зосередити свою увагу, не відволікатися, і наявність окремого робочого кабінету для слідчого – це не забаганка, а необхідна умова, яка диктується специфікою слідчої роботи. Кримінальний процесуальний кодекс України регламентує процесуальний порядок слідчих дій і передбачає заборону сторонніх осіб при їх провадженні. Наприклад, допит інколи пов'язаний з встановленням певних обставин особистого чи інтимного життя особи, і звісно, присутність сторонніх осіб є недопустимим. Психологічний контакт між слідчим та особою, з якою провадиться слідча дія, також краще досягається за відсутності сторонніх.

Наступним структурним елементом організації розслідування є належна взаємодія в процесі розслідування між слідчим, оперативними підрозділами, спеціалістами. Взаємодія – це заснована на законі співпраця не підпорядкованих один одному суб'єктів, у рамках якої доцільно поєднувати застосовувані ними засоби та способи з метою розслідування, запобігання, припинення і розкриття злочинів, розшуку підозрюваних (обвинувачених), притягнення до кримінальної відповідальності винних і забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочинами [13, с. 8].

Означена діяльність обов'язково повинна бути спільною, погодженою щодо мети, місця і часу та здійснюється, як зазначає В.Ю. Шепітько, під час реалізації встановленої суб'єктами інформації шляхом проведення спільних дій, обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на досягнення певної мети [14, с. 234].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи викладене вище, можна констатувати, що організація розслідування злочинів – це науково обґрунтований комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів досудового розслідування з розкриття, розслідування і профілактики злочинів.

Структурними елементами організації розслідування є: визначення і конкретизація цілей розслідування, планування, створення належних умов праці слідчого, належна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами.

Враховуючи, що належна організація розслідування є основним чинником підвищення якості й ефективності розслідування злочинів, це питання є актуальним для криміналістичної науки і потребує подальшого ґрунтовного аналізу і дослідження.

Література

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – С. 156;
2. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование. Организация / А.М. Ларин. – М., 1970. – С. 59;
3. Цветков С.И. Состояние и перспективы использования данных науки управления в криминалистике: автореф. дисс. на соискан. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / С.И. Цветков. – М., 1977. – С. 9–10;
4. Кучерук С.А. Тактика и взаимодействие органов следствия и дознания как основа деятельности при раскрытии и расследовании преступлений в особо сложных условиях: дисс. на соискан. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С.А. Кучерук. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2002. – 218 с.;
5. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник для студентов юридических вузов и факультетов / Под ред. проф. В.Ю. Шепітько. – Х.: Одиссей, 2001. – 528 с.;
6. Коновалова В.Е. Организация и психологические основы деятельности следователя / В.Е. Коновалова. – К., 1973. – С. 56–58;
7. Михайлов А.И. Научная организация труда следователя / А.И. Михайлов, Л.А. Соя-Серко, А.Б. Соловьев. – М., 1974. – С. 8–9;
8. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія / Б.В. Щур. – Х.: Харків юридичний, 2010. – 320 с.;
9. Белкин Р.С. Курс криминалистики / Р.С. Белкин. – М., 1997. – Т.3. – С. 332;
10. Коновалова В.О. Организация и психологические основы деятельности следователя / В.О. Коновалова. – К.: РИО МВД УССР, 1973. – 122 с.;
11. Аверьянова Т.В. Криминалистика: учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 971 с.;
12. Терещенко В.Й. Организация й управление (опыт США) / В.Й. Терещенко. – М., 1965. – С. 20;
13. Гуткин И.М. Правовые вопросы взаимодействия следователей и органа дознания в уголовном процессе: По материалам органов охраны общественного порядка / И.М. Гуткин. – М., 1967. – 124 с.;
14. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти; 2-ге вид. / За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Ін Юре, 2004. – 728 с.